

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΗΜΕΡΕΣ ΤΟΥ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

ΟΜΙΛΙΑ ΔΟΘΕΙΣΑ ΣΤΟ ΣΩΜΑ ΤΩΝ ΟΜΟΤΙΜΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

ΤΗΝ 27^Η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2014

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΚΠΑ- ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ

Ο πόλεμος των Ελλήνων κατά των Ιταλών στα ηπειρωτικά βουνά έχει, υπό το κράτος πολιτικο-ιδεολογικών κριτηρίων, ιστορικά υποβαθμιστεί ή και παραγνωριστεί. Προκειμένου να αποκατασταθεί η πραγματική εικόνα του γυμνή, απαλλαγμένη από επιβαρυντικές αγκυλώσεις, είναι σκόπιμη η αναφορά, έστω, σε μόνα τα γεγονότα. Σ' αυτή την συμβολή αποβλέπει η σημερινή ομιλία.

Η απόφαση της ιταλικής κυβέρνησης για την αιφνιδιαστική επίθεση κατά της Ελλάδος, την 28^η Οκτωβρίου 1940, είχε ήδη ληφθεί και, ακόμη, οριστικοποιηθεί από τις 15 Οκτωβρίου, στο Παλάτσο Γκίζι, στην Ρώμη. Είτε η σύγκληση τότε της σύσκεψης με τη συμμετοχή κορυφαίων πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων εγκαινίασε την προπαρασκευή της πολεμικής ενέργειας, είτε επισημοποίησε την ειλημμένη στην πράξη απόφαση του Ιταλού πρωθυπουργού, Μπενίτο Μουσολίνι, να στραφεί εναντίον των γειτόνων του, αυτή ενείχε καθοριστική σημασία για την πρωτοβουλία της επίθεσης την οποία υπαγόρευαν παράγοντες στρατηγικοί, αλλά και ψυχολογικοί-συναισθηματικοί ή, απλά, προσχηματικοί: παρεμβολή της Ελλάδος στο επίκεντρο μεσογειακών οδών, υπόνοια για τη χρήση ελληνικού εδάφους χάριν της δημιουργίας βρετανικών βάσεων, επίκληση –τέλος- της καταπίεσης Αλβανών Τσαμουριάς. Η γενικότερη αισιόδοξη ενατένιση του Ντούτσε συνδυαζόταν με την εντύπωση που είχαν καλλιεργήσει οι σύμβουλοί του – ερήμην της γνώμης του επικεφαλής των επίσημων διπλωματικών αντιπροσώπων του στην Αθήνα – ότι οι Έλληνες ήταν παντελώς ανίσχυροι. Η εισβολή έμελλε, εξάλλου, να διευκολυνθεί από την πρόκληση σκηνοθετημένου επεισοδίου.

Πριν από τον πόλεμο και ενώπιον της ολοένα και κλιμακούμενης φασιστικής προκλητικότητας, οι Έλληνες, ηγεσία και λαός, είχαν ήδη επιδείξει αποφασιστικότητα, αλλά και αυτοσυγκράτηση. Κατά ταύτα, μην αποκρύπτοντας την κλίση προς τους δυτικούς περισσότερο συμμάχους, είχαν αποφύγει την προκλητική εκδήλωση των αισθημάτων τους απέναντι στον Άξονα, τηρώντας στην πράξη τους κανόνες της ουδετερότητας – και κατά την

ομολογία αυτού του Ιταλού πρεσβευτή Εμμανουέλε Γκράτσι. Μην αποβλέποντας πλέον σε μείζονα εδαφικά κέρδη ικανά να ωθήσουν την Ελλάδα σε ένοπλη σύγκρουση με γειτονικά, και ιδίως ισχυρά κράτη, και έχοντας επίγνωση των δεινών που θα επιφύλασσε ένας νέος, μετά τον πρώτο, παγκόσμιος πόλεμος, ο ίδιος ο Ιωάννης Μεταξάς, από την θέση του πρωθυπουργού, υπείνοντας σε κριτήρια γεωπολιτικά, υποστήριζε ήδη την άποψη πως «η Ελλάς δύναται να θέσει ως δόγμα πολιτικόν ότι εν ουδεμία περιπτώσει δύναται να ευρεθεί εις στρατόπεδον αντίθετον εκείνου, εις το οποίον θα ευρίσκεται η Αγγλία». Ευθύς, κατά ταύτα, μετά την έναρξη του πολέμου, είχε καταστήσει σαφές στην ιταλική κυβέρνηση ότι «η Ελλάς ουδεμίαν έχει διάθεσιν να ενεργήση κατά της Ιταλίας και να έλθη εις πόλεμον μετ' αυτής, εκτός αν η Ιταλία ήθελε θίξη ζωτικά συμφέροντα της Ελλάδος και προπαντός την ακεραιότητα του εδάφους της». Στην περίπτωση αυτή – διευκρίνιζε – «η Ελλάς θα αμυνθεί της τιμής της και της ακεραιότητός της μέχρις εσχάτων...». Η απόφαση, μάλιστα, αυτή έκρινε ότι προσφερόταν και ως μέσο αποτελεσματικό για την αποτροπή της ιταλικής επίθεσης.

Ο ελληνικός λαός είχε πλήρως επιδοκιμάσει τη στάση αυτή της ηγεσίας παρά την απαρέσκειά του, σε συντριπτική πλειονότητα, προς το δικτατορικό καθεστώς. Οι ιταλικές προκλήσεις, με αποκορύφωμα τον τορπιλισμό της Έλλης, είχαν εξάψει στο έπακρον τη φιλοτιμία και την οργή της κοινής γνώμης – έστω και εαν αδυνατούσε ενίοτε να συνειδητοποιήσει την αμεσότητα της απειλής. «Έχει κανείς την εντύπωση – έγραφε χαρακτηριστικά ο Γιώργος Θεοτοκάς λίγες ώρες πριν από την επίθεση, αναφερόμενος στους Ιταλούς, – ότι θέλουν να διατηρήσουν κάποια αξίωση εναντίον μας και από καιρό σε καιρό σκαλίζουν το ζήτημα για να μην ξεχνιέται. Η γενική εντύπωση είναι ότι θα περάσουμε ειρηνικό χειμώνα. Την άνοιξη πια ο Θεός θα βοηθήσει»... Διάχυτη ήταν όμως και κάποια αόριστη ανησυχία. Ο Έλληνας πρωθυπουργός ιδίως, ενήμερος των διπλωματικών εξελίξεων, διακατεχόταν από αβεβαιότητα ανάμικτη με αποφασιστικότητα στην αντιμετώπιση κάθε εχθρικής επιβουλής.

Αιφνιδιαστικά, πράγματι, τις πρώτες πρωινές ώρες της 27^{ης} Οκτωβρίου, εκδηλώθηκε συνοριακό συμβάν, επιβαρυντικό – δήθεν – για την Ελλάδα. Και, το ακόλουθο εικοσιτετράωρο, στις 03:00, περίπου, μετά τα μεσάνυχτα της 27^{ης} προς την 28^η Οκτωβρίου 1940, ο Εμμανουέλε Γκράτσι, πρεσβευτής της Ιταλίας στην Αθήνα, επέδωσε στον Ιωάννη Μεταξά τελεσιγραφική διακοίνωση: η ιταλική κυβέρνηση εκτιμά ότι η ουδετερότητα της Αθήνας «απέβη ολοένα και περισσότερο απλώς και καθαρώς φαινομενική» και ζητεί να καταλάβει, ως εγγύηση, «ορισμένα στρατηγικά σημεία του ελληνικού εδάφους»· η τυχόν

αντίσταση κατά των ιταλικών στρατευμάτων θα καμπτώταν «δια των όπλων». Ο Μεταξάς, αφού ανέγνωσε προσεκτικά την διακοίνωση, αρκέστηκε να απαντήσει: “alors, c’est la guerre!”· και παρατήρησε πικρά, συνοψίζοντας μια διεθνή συγκυρία αρνητική για τα αδύναμα κράτη – έστω και μετά την σύσταση της Κοινωνίας των Εθνών: “vous êtes les plus forts”.

Ευθύς μετά την αναχώρηση του Γκράτσι, ο Έλληνας πρωθυπουργός επικοινωνήσε με τον βασιλέα Γεώργιο τον Β΄, με τον αρχηγό του ΓΕΣ, Αλέξανδρο Παπάγο, με τον αρχηγό του στόλου, ναύαρχο Σακελλαρίου και τον υποστράτηγο Χαράλαμπο Κατσιμήτρο, διοικητή της 8^{ης} Μεραρχίας, του τομέα Ηπείρου, του οποίου θα καλούνταν οι μονάδες να αντιμετωπίσουν πρώτες τα πυρά των εισβολέων. Εν συνεχεία, ενημέρωσε και τον Βρετανό πρεσβευτή Μάικλ Πάλαιρετ, σταθερό υπέρμαχο των ελληνικών απόψεων, προβάλλοντας το αίτημα για την παροχή συμμαχικής συνδρομής. Τα χαράματα θα συγκαλέσει στο υπουργείο των Εξωτερικών έκτακτο υπουργικό συμβούλιο, τονίζοντας προς τα μέλη του: «Θα υποφέρομεν τα πάνδεινα, αλλά με το θαυμάσιο φρόνημα του λαού, με την ομόψυχον ένωση όλων των Ελλήνων, πιστεύω εις την νίκην».

Η Αθήνα αφυπνίστηκε ενωρίς, στις 06:00, όταν ο ήχος από τις καμπάνες των εκκλησιών και ο συρριγμός των σειρήνων θα υποδηλώσει την έναρξη του πολέμου. Η όψη της πρωτεύουσας έδινε εντούτοις την εντύπωση ότι είναι εορταστική, πανηγυρική, και οι πολίτες φαίνονταν να διακατέχονται από ενθουσιασμό, διαδήλωναν, ατομικά και συλλογικά, αισθήματα ευφροσύνης και αυτοπεποίθησης. «Το τι έγινε, δεν λέγεται» - γράφει ο Βενέζης· και ο Θεοτοκάς: «Κάποιος θέλησε να πνίξει την Ελλάδα. Νιώσαμε τα κρύα δάχτυλα γύρω από το λαιμό μας. Ανατριχιάσαμε... Ύστερα μονομιάς ξύπνησε η φύση μας. Σφίξαμε τα δόντια και κάναμε πόλεμο»... Μέσα σ’ αυτό το κλίμα, η γενική επιστράτευση, επιμελώς παρασκευασμένη, λειτούργησε υποδειγματικά. Προτού καν δημοσιευτεί το διάταγμα για την κήρυξή της, οι δρόμοι κατακλύζονταν από πολίτες που, «συνεπαρμένοι από λαχτάρα να δώσουν το παρών στον αγώνα το γρηγορότερο», κατευθύνονταν στους στρατώνες τραγουδώντας στιβαγμένοι σε κάθε μέσο μεταφοράς, ανταλλάσσοντας με αμοιβαία συγκίνηση χαιρετισμούς με όσους πεζοπορούσαν, κατακλύζοντας τις οδούς της πρωτεύουσας. Και δεν ήταν μόνο η Αθήνα που πρωταγωνιστούσε. «Είναι η πρώτη φορά στη ζωή μου – παρατηρούσε ο Θεοτοκάς – που αισθάνομαι τέτοια ομόνοια να βασιλεύει στον τόπο». Απ’ άκρου σ’ άκρο της Ελλάδος, αλλά και έξω από τα ελλαδικά σύνορα – στα Δωδεκάνησα, στην Κύπρο, στην Κωνσταντινούπολη, μέχρι και στα ακρότατα όρια που διαβίωνε - , ο ελληνισμός έδινε ένα βροντερό παρών.

Εν τω μεταξύ, από τις πρώτες ώρες της ιταλικής επίθεσης επιχειρούνταν ο αεροπορικός βομβαρδισμός της Αθήνας και της Πάτρας με προφανή στόχο αντίστοιχα το στρατιωτικό αεροδρόμιο του Τατοΐου και την έδρα της τοπικής μεραρχίας και των αποθηκών ανεφοδιασμού, αλλά και με τίμημα 50-60 νεκρούς μεταξύ των αόπλων πολιτών. Οι δύο αεροπορικές επιθέσεις ήταν δυνατό να θεωρηθούν ως το προμήνυμα για τις επιδρομές κατά τα επόμενα εικοσιτετράωρα στην Κόρινθο, στα Ιωάννινα, στη Σούδα, στην Κέρκυρα, οι οποίες και απέβλεπαν να κάμψουν το ηθικό του άμαχου πληθυσμού, αμοίωτο τελικά. Το φαινόμενο θα επιβεβαιωθεί όταν, μετά από τρεις ημέρες, βομβαρδιστεί και η Θεσσαλονίκη. Ο βομβαρδισμός αυτός, μάλιστα, θα δώσει στην ελληνική αεροπορία, παρά την συντριπτική αδυναμία της έναντι της ιταλικής, να επιτελέσει πράξεις εντυπωσιακές θάρρους και αυτοθυσίας!

Ήταν 11:00 της 28^{ης} Οκτωβρίου όταν εμφανίστηκαν στις οδούς της πρωτεύουσας ο βασιλιάς και ο πρωθυπουργός. «Κύματα κόσμου έζωνε το αυτοκίνητο [όπου επωχούνταν], χυνόταν πάνω τους, ζητωκραύγαζε, χειροκροτούσε. Αυτά εκεί, ήτανε τα πρόσωπα που ενσαρκώνουν την θέληση του έθνους, τίποτε άλλο» - γράφει ο Άγγελος Τερζάκης· και ο Άγγελος Βλάχος επισημαίνει: «Στεκόμουν λίγο πιο πίσω του και είδα τον δικτάτορα να ζει την ωραιότερη, ίσως, στιγμή της ζωής του». Ο Μεταξάς γνώριζε, στο τέρμα ήδη της ζωής του, την σύμπλευση με ένα ευρύ ρεύμα στο επίπεδο της λαϊκής κοινής γνώμης... Γενικότερα, στο πλαίσιο της, οι πνευματικοί άνθρωποι θα επιβεβαιώσουν τον έρωτα προς την ελευθερία όπως πηγάζει από την προαιώνια παράδοση του Γένους, θα υπογραμμίσουν τη σύζευξη της πολιτικής, της διπλωματικής και της στρατιωτικής δράσης σ' όλα τα επίπεδα, θα χαλκεύσουν την αποφασιστικότητα και, ιδίως, την ενότητα του έθνους. Το βράδυ της 28^{ης} Οκτωβρίου, αυτός ο Άγγελος Σικελιανός θα γράψει: «Ήρτες Σύ, Μητέρα-Μέρα, όπου αγκάλιασες και ανύψωσες ολόκληρα τα περασμένα στον ανώτατο λυτρωτικό σκοπό τους, στο υπέρτατό τους ηθικόν ιστορικό ρυθμό! Ω δικαίωση όλων των ελληνικών αγώνων! Ω ύψιστη ηθική στροφή μέσα στο χάος ολόκληρου του κόσμου! Και μαζί, ω γιγάντεια, πλέρια ιστορική καταβολή, από την οποία, Νικητές, οι Έλληνες θα ξεκινήσουμε αύριο, πρωτοπόροι της πνευματικής ανάπλασης ολόκληρης της γης! Ω κοσμοϊστορική ελευθερία, τόσο βαθειά λαχταρισμένη!»...«Οι ηθικοί ορίζοντες της Ιστορίας επλατύνανε απροσμέτρητα», θα αναφωνήσει τελειώνοντας. Και ο Γεώργιος Βλάχος, υπογράμμιζε σε επώνυμο άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή» με τον τίτλο «το στιλέτο»: «Αν οι Ιταλοί κατορθώσουν να νικήσουν ένα Λαόν ο οποίος έχει αποφασίσει να αποθάνη, ε, τότε, θα είναι η από αιώνων, πρώτη μεγάλη και παράδοξος νίκη των. Αλλ' αυτό δεν θα συμβή. Η Ελλάς θα νικήση...». Πράγματι,

ανεξάρτητα από ιδεολογικές και πολιτικές πεποιθήσεις, το δίκαιο του αγώνα συνέπαιρνε την πνευματική ηγεσία του έθνους. Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο Γιώργος Θεοτοκάς, ο Νικηφόρος Βρεττάκος, ο Κωστής Παλαμάς, ήταν μεταξύ των πρωταγωνιστών. «Αυτό το λόγο θα σας πω δεν έχω άλλον κανένα, μεθύστε από τ'αθάνατο κρασί του '21» - θα απευθύνει μήνυμα ο τελευταίος προς τους αγωνιζόμενους Έλληνες.

Η αποφασιστικότητα, τω όντι της αποτελεσματικής άμυνας των Ελλήνων απέναντι στην φασιστική επιθετική πρόκληση έτεινε να καταφανεί κατά κύριο λόγο στο πεδίο της ένοπλης σύγκρουσης. Η εισβολή επτά πλήρως επανδρωμένων ιταλικών μεραρχιών και εφοδιασμένων με τον κατάλληλο οπλισμό είχε εκδηλωθεί στις 05:30, προτού καν συμπληρωθεί η ολιγόωρη προθεσμία που είχε ορίσει το τηλεσίγραφο. Και το επίκεντρο της επίθεσης φάνηκε να διανοίγεται σε πλάτος και σε βάθος, από την Πίνδο έως την Αδριατική. Είχε πλέον ξημερώσει, όταν τα άρματα μάχης και τα πεζοπόρα τμήματα ακολουθούσαν τις πυκνές βολές του ιταλικού πυροβολικού σε ολόκληρο το βόρειο ηπειρωτικό μέτωπο, ενώ τα μετεωρολογικά προμηνύματα για την επιδείνωση των καιρικών συνθηκών επαληθεύονταν. Η εξουθενωτική νεροποντή, η λάσπη, η ομίχλη, το κρύο, οι αστραπές και οι βροντές από κάθε σημείο του ορίζοντα, συμφύρονταν με τους θορύβους των όπλων και την λάμψη των οβίδων, αλλά και με τον βόμβο των εχθρικών αεροπλάνων, συνθέτοντας εικόνα κόλασης στο μέτωπο της εισβολής. Οι ολιγάριθμοι Έλληνες που είχαν επανδρώσει τα συνοριακά φυλάκια, θα διεξαγάγουν αγώνα επιβραδυντικό. Έτεινε ήδη όμως να διαφανεί ενίοτε το κίνητρο που τους συνείχε και που, γενικευμένο, έμελλε να διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στην έκβαση της ένοπλης αναμέτρησης: την αποφασιστικότητα στην προάσπιση της πατρώας γης! Πράγματι, ψηλά στο μέτωπο, οι Έλληνες μαχόμενοι κατά των εισβολέων, παρά την ακατάπαυστη καταρρακτώδη βροχή, τις ελλείψεις σε πυρομαχικά, την πλημμελή λειτουργία των διαβιβάσεων, την αριθμητική υστέρηση σε άνδρες κατάλληλα εξοπλισμένους για να απωθήσουν αποτελεσματικά την αιφνιδιαστική προώθηση των εχθρικών πεζοπόρων μονάδων, υστερώντας κραυγαλέα σε ναυτικό και αεροπορία, αντιμετώπιζαν τον εισβολέα με σθένος και αποφασιστικότητα. Προς την κατεύθυνση αυτή, συντελούσε και η εντυπωσιακή συμπαράσταση από τους κατοίκους των παραμεθορίων χωριών: γέροντες, γυναίκες, παιδιά στρατεύθηκαν στον αγώνα μεταφέροντας, υπό άκρως δυσμενείς καιρικές συνθήκες, έστω και στους ώμους, κάθε λογής εφόδια χάριν των ενστόλων μαχητών. «Αι ημέτεραι δυνάμεις αμύνονται του πατρίου εδάφους»· εύγλωπτη ήταν ήδη από το πρώτο πολεμικό ανακοινωθέν η αποφασιστικότητα των Ελλήνων...

Ανεξάρτητα από την αναπόφευκτη τακτική υποχώρηση, σύμφωνα με το στρατηγικό σχέδιο, των περισσότερο προωθημένων μονάδων, τα ελληνικά τμήματα εξακολουθούσαν πράγματι να αμύνονται στα ηπειρωτικά βουνά σθεναρά και αποτελεσματικά. Παρά την φανερή απαισιοδοξία μέρους της συμμαχικής κοινής γνώμης, με την ουσιαστική συνδρομή του πυροβολικού το οποίο θα αναδείξει για πρώτη φορά τις έκτακτες αρετές του, οι Έλληνες θα ανακόψουν οριστικά, μετά από ολίγες ημέρες κατά τις πρώτες ημέρες του Νοεμβρίου, την προέλαση των εχθρικών δυνάμεων στο στρατηγικό κόμβο Ελαίας – Καλπακίου, στο μέσο της τοποθεσίας αντιστάσεως. Ανατολικότερα, το μέτωπο της Πίνδου θα υποστούν και θα αντιπαρέλθουν δυσβάστακτη πίεση, ενώ στον τομέα Θεσπρωτίας θα παρατηρηθεί πρόοδος των ιταλικών στρατευμάτων κατά ολίγα μόνο χιλιόμετρα. Παρά την συντριπτική αριθμητική υπεροχή πεζοπόρων τμημάτων και, ιδιώς, αεροπορικών και ναυτικών δυνάμεων, μέχρι και το τέλος Οκτωβρίου, δεν είχε ο εχθρός σημειώσει μια επιτυχία μείζονος εμβέλειας. Αντίθετα, η προοπτική της προοδευτικής άφιξης ενισχύσεων του ελληνικού στρατού έμελλε να αποδειχτεί πολλαπλά ελπιδοφόρα!

Ήταν, άραγε, η Ελλάδα μόνη σ' αυτόν τον άνισο αγώνα; Στο διπλωματικό πεδίο δεν υπήρχε κάποιο έρεισμα στήριξης; Μήπως ο Ιωάννης Μεταξάς διακατεχόταν από την ψευδαίσθηση ενδεχόμενης ενεργοποίησης μιας αυτόματης λειτουργίας της διεθνούς εγγύησης που είχε παρασχεθεί στην χώρα του – από την πλευρά των σύμμαχων Μεγάλων Δυνάμεων – προφορική – ή από τους βαλκανικούς γείτονες – γραπτή αυτή; Προς την πρώτη μόλοντούτο κατεύθυνση δεν θα όφειλε να είναι αισιόδοξος, ενώ και προς την δεύτερη, ασθενείς μόνον ελπίδες συμπαράστασης υπήρχαν.

Στις 28 Οκτωβρίου, το απόγευμα, συνήλθε στο Λονδίνο το «πολεμικό» υπουργικό συμβούλιο προκειμένου να αποφανθεί για την δυνατότητα παροχής προς την Ελλάδα της αιτουμένης αρωγής σε μέσα αερο-ναυτικής κάλυψης, σε μέτρα οικονομικά και στον εφοδιασμό με τις απαραίτητες πρώτες ύλες – όπως πολεμικό υλικό, φαρμακευτικά και υγειονομικά είδη, καύσιμα. Το ελληνικό αίτημα, αφού είχε έγκαιρα υποβληθεί από τον ίδιο τον Μεταξά στον Άγγλο πρεσβευτή, Michael Palaiet, ευθύς μετά την επίδοση του τελεσιγράφου, είχε γνωστοποιηθεί στον πρεσβευτή στο Λονδίνο, Χαράλαμπο Σιμόπουλο, με την εντολή να συναντήσει αμέσως τον Βρετανό υπουργό των Εξωτερικών, Λόρδο Χάλιφαξ, και να του ζητήσει την άμεση αποστολή συνδρομής, σύμφωνα με την υπεσχημένη προφορική εγγύηση. Ο τελευταίος είχε διαβεβαιώσει τον Έλληνα διπλωμάτη ότι η κυβέρνησή του θα παρείχε κάθε δυνατή βοήθεια· και, παράλληλα, ο Ουίνστον Τσόρτσιλ είχε

αποστέλλει, το ίδιο απόγευμα, προσωπικό μήνυμα στον Έλληνα πρωθυπουργό: «Θα σας παράσχωμεν όλην την δυνατήν βοήθειαν μαχόμενοι εναντίον κοινού εχθρού και θα μοιρασθώμεν την κοινήν νίκην». Εντούτοις, η Μ.Βρετανία αδυνατούσε, αντιμετωπίζοντας ουσιαστικά μόνη τον Άξονα, να ανταποκριθεί στις συμμαχικές υποχρεώσεις της – συμβατικές και άλλες. Μόλοντούτο, το Λονδίνο, αναγνωρίζοντας το ηθικό σθένος, την ισχύ και την σημασία της ελληνικής αντίδρασης, κατέβαλε πρώιμα προσπάθεια να ικανοποιήσει τις δίκαιες απαιτήσεις της Αθήνας: αναγγελία του βομβαρδισμού της Ρώμης, του Μιλάνου ή του Τορίνο εάν βομβαρδιζόταν η Αθήνα, συνδρομή σε είδη πρώτης ανάγκης, οικονομική – ιδίως – αρωγή· χωρίς, εξ άλλου, να έχει επιζητηθεί από την ελληνική κυβέρνηση, οι βρετανικές υπηρεσίες εξέταζαν το ενδεχόμενο να αποστείλουν, συμβολικά έστω, ένα περιορισμένης ισχύος ένοπλο άγημα στην Κρήτη. Παρέμεινε, εντούτοις, άκρως περιορισμένη η κάλυψη των μαχόμενων ελληνικών στρατευμάτων από τον αέρα ή από την θάλασσα. Αποτιμώντας την βρετανική βοήθεια ο Αλέξανδρος Παπάγος θα παρατηρήσει ότι, δυστυχώς, δεν υπήρξε ουσιώδης. «Παρά τας επανειλημμένας σχετικές αιτήσεις της Ελληνικής Ανωτάτης Διοικήσεως προς τον Αρχιστράτηγον των εν τη Μέση Ανατολή βρετανικών και αυτοκρατορικών στρατευμάτων, ως και της Ελληνικής Κυβερνήσεως προς την Βρετανικήν, η μεν εις αεροπορίαν ενίσχυσις περιορίσθη εις ελάχιστα αεροπλάνα, η δε δια βρετανικών πολεμικών πλοίων ενέργεια εν τη Αδριατική υπήρξε σπανιωτάτη και σχεδόν ανάξια λόγου. Η Μεγάλη Βρετανία δεν ηδύνατο την εποχήν εκείνην να διαθέση περισσότερα μέσα προς ενίσχυσιν του αγώνος της Ελλάδος, αφ' ενός μεν διότι εν Μεγάλη Βρετανία, μετά την λήξιν των κατά το θέρος 1940 επιχειρήσεων εν Γαλλία και Βελγίω, αντιμετωπιζέτο εισέτι κίνδυνος γερμανικής εισβολής εις την Μητροπολιτικήν Νήσον, αφ' ετέρου δε διότι ολίγον μόλις χρόνον μετά την έκρηξιν του Ιταλοελληνικού πολέμου, ήτοι την 8^{ην} Δεκεμβρίου 1940, τα εν Αιγύπτω βρετανικά στρατεύματα ανέλαβον επιθετικές επιχειρήσεις προς Κυρηναιϊκήν. Ως εκ τούτοις ουσιώδης ενίσχυσις της Ελλάδος από τας εν τη Μέση Ανατολή συμμαχικάς δυνάμεις δεν ήτο εφικτή»... Το κενό ήταν δυσαναπλήρωτο: «Η Ελλάδα δεν μπορεί να ζήσει μόνο με καλές προθέσεις» - θα πει στο βρετανό στρατηγό Perry ο Γεώργιος Β'...

Η στάση των γειτονικών κρατών της Ελλάδος – τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα – θα επιβεβαιώσει τις ολιγότερο αισιόδοξες προβλέψεις. Όταν, το πρωί της 28^{ης} Οκτωβρίου στη Ρώμη, το ιταλικό Υπουργείο των Εξωτερικών γνωστοποιήσει στους εκπροσώπους των Βαλκανικών κρατών και της Τουρκίας το περιεχόμενο της διακοίνωσης προς την Ελλάδα, καθώς και την έναρξη στρατιωτικών επιχειρήσεων, καθησυχάζοντάς τους ότι δεν πρόκειται να επιχειρηθεί ο,τιδήποτε σε βάρος τους, «ουδείς έκαμεν την παραμικρή

κίνηση προκειμένου να υπερασπίσει τους Έλληνες» - σημειώνει με προφανή ικανοποίηση ο Γκαλεάτσο Τσιάνο επιβεβαιώνοντας προγενέστερη κατηγορηματική δήλωση του ίδιου του Μουσολίνι - στις 15 Οκτωβρίου. Μόλοντούτο, ο Έλληνας πρωθυπουργός είχε σπεύσει να ειδοποιήσει τηλεφωνικά, μεταξύ των πρώτων, τον Έλληνα πρεσβευτή στην Άγκυρα για την επικείμενη ιταλική επίθεση και είχε καλέσει τον Τούρκο πρεσβευτή στην Αθήνα και επιδεικνύοντάς του την ιταλική διακοίνωση είχε διατυπώσει την επιθυμία να αξιοποιηθούν όσες συμβατικές δεσμεύσεις είχε αναλάβει η χώρα του με την συνομολόγηση του τετραμερούς Βαλκανικού Συμφώνου, της διμερούς συμφωνίας με την Ελλάδα – της 27^{ης} Απριλίου 1938 – ή και της τριμερούς Συνθήκης – με την Βρετανία και τη Γαλλία – της 19^{ης} Οκτωβρίου 1939, ενώ στους δρόμους των Αθηνών ανέμιζαν οι τουρκικές σημαίες αναμένοντας την συμπαράσταση της «φίλης και συμμάχου» επικράτειας... Και, παράλληλα, είχε ενημερώσει και τον Έλληνα πρεσβευτή στο Βελιγράδι, ζητώντας του να διευκρινίσει τις προθέσεις των Γιουγκοσλάβων ιθυνόντων. Σύντομα, εντούτοις, επιβεβαίωσε ότι δεν θα όφειλε να αναμένει στρατιωτική αρωγή από την πρώτη ή την δεύτερη κατεύθυνση. Απλά, αναγόταν ο Έλληνας πρωθυπουργός σε δέκτη της διαβεβαίωσης ότι η Τουρκία θα παρενέβαινε εφόσον η Βουλγαρία στρεφόταν – άμεσα ή έμμεσα – κατά της Ελλάδος και η Γιουγκοσλαβία θα αντιτασσόταν στη χρήση του εδάφους της για επίθεση ή διέλευση των ιταλικών στρατευμάτων προς τον Νότο – αφήνοντας μετέωρη την απάντηση για την στάση της τελευταίας σε περίπτωση που θα επιζητούσαν η διέλευση γερμανικών...

Και η ναζιστική Γερμανία; Ήταν 10:00 το πρωί της 28^{ης} Οκτωβρίου όταν ο Μουσολίνι υποδεχόταν τον Αδόλφο Χίτλερ στο σιδηροδρομικό σταθμό της Φλωρεντίας και του ανεκοίνωνε δια ζώσης την επίθεση κατά της Ελλάδος, ευελπιστώντας ότι δεν θα προσκρούσει – όπως στο παρελθόν σε μια κατηγορηματική αντίθεσή του. Η διερεύνηση, πράγματι, των πηγών αποδεικνύει το βάσιμο της προσδοκίας του Ιταλού πρωθυπουργού. Συγκεκριμένα, επιβεβαιώνεται ότι το ιδιαίτερο γραφείο του Χίτλερ είχε πληροφορηθεί εγκαίρως – ήδη πριν τα μεσάνυχτα – από τη Ρώμη, μέσω του Στρατηγού Φον Ρίντελεν, ότι η ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδος θα εκδηλωνόταν την επομένη, Δευτέρα 28 Οκτωβρίου· ο Στρατηγός Γιόντλ, εξ άλλου, είχε θεωρήσει έγκυρη την πληροφορία περί της εισβολής, την οποία είχε και άλλως διασταυρώσει βάσει ιδικών του πηγών. Η ενημέρωση της Γερμανίας, προτού εκσπάσει η ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδος, μνημονεύεται, προσέτι, στο δημοσιευμένο ημερολόγιο του κόμητος Τσιάνο, ενώ η αναδίφηση του ιταλικού φασιστικού τύπου συντελεί στην επιβεβαίωση της σιωπηρής αποδοχής από το Γ' Ράιχ της ιταλικής εισβολής. Η αποκάλυψη αυτή καταρρίπτει τον μύθο, ο οποίος ενωρίς καλλιεργήθηκε ότι ο

Χίτλερ δεν γνώριζε, έως την τελευταία στιγμή, το γεγονός της επίθεσης. Ο πρεσβευτής της Ελλάδος στο Βερολίνο, Α. Ρίζος – Ραγκαβής, είχε επισημάνει, εξ άλλου, μετά από συζήτηση στις 2 Σεπτεμβρίου 1940, με τον Φον Ρίμπεντροπ, Υπουργό των Εξωτερικών, ότι η ευνοϊκή στάση της Γερμανίας προς την Ελλάδα – όταν αντιτάχθηκε κατά το παρελθόν στην ιταλική επιθετική πρωτοβουλία – δεν προοριζόταν να επαναληφθεί στο μέλλον. Η ναζιστική κυβέρνηση είχε επανειλημμένα υπογραμμίσει ότι η Ελλάδα θα όφειλε, εφόσον θα επέλεγε στάση ουδετερότητας, να αποφύγει τον εναγκαλισμό της Αγγλίας και να παύσει να προκαλεί τις δυνάμεις του Άξονα· άλλως, μοιραία, θα επωμιζόταν κινδύνους σοβαρούς για τα συμφέροντά της – υπονοώντας προφανώς το ενδεχόμενο μιας εμπλοκής της στη διαμάχη μεταξύ των εμπολέμων κρατών. Εντούτοις, οι ειδήσεις που μεταδίδονταν από την Αθήνα κατά την ημέρα της εισβολής ήταν καθησυχαστικές σ' ό,τι αφορά την στάση των δημοσίων αρχών, του ημερήσιου τύπου, αλλά και του πλήθους των διαδηλωτών έναντι των Γερμανών, γεγονός που γινόταν δεκτό με ιδιαίτερη ικανοποίηση από το Βερολίνο. Προσηνής, εξ άλλου, παρά την επίγνωση ότι δεν ήταν εφικτός ένας απόλυτος διαχωρισμός μεταξύ Ιταλίας και Γερμανίας, θα εξακολουθήσει να είναι και ο ίδιος ο Έλληνας πρωθυπουργός.

Στα ζητούμενα της Ελλάδος θα αναφερθεί ο Ιωάννης Μεταξάς σε απόρρητη σύσκεψη προς τους ιδιοκτήτες και τους αρχισυντάκτες του αθηναϊκού τύπου 48 ώρες μετά την έκρηξη του ελληνοϊταλικού πολέμου. Αφού υπογράμμισε τον απόλυτα εμπιστευτικό χαρακτήρα των ανακοινώσεων, εντόπισε την προσοχή του στις προσπάθειες που κατέβαλε προκειμένου να αποφευχθεί κάθε ενέργεια ικανή να εκληφθεί από την Ρώμη ως πρόκληση. «Έκαμα το παν δια να μη μπορούν οι Ιταλοί να εμφανισθούν ως δυνάμενοι να έχουν όχι αφορμάς και λόγους, αλλ' ούτε ευλογοφανές παράπονον εκ μέρους μας, αν και από την πρώτην στιγμήν εντελήφθην τι πράγματι εσήμαινε η όλως αόριστος σύστασις του Βερολίνου. Σεις καλύτερον παντός άλλου γνωρίζετε ότι έκαμα το παν δια να μη δώσωμεν αφορμήν εμφανίσεως της Ιταλίας ως δυναμένης να έχη ούτε ευλογοφανείς καν αφορμάς αιτιάσεων».

Στη συνέχεια, θα αναλύσει την πολιτική και την στρατιωτική κατάσταση. «Θεα έπρεπε δια ν' αποφύγωμεν τον πόλεμον να γίνωμεν εθελονταί δούλοι και να πληρώσωμεν αυτήν την τιμήν με το άπλωμα του δεξιού χεριού της Ελλάδος προς ακρωτηριασμόν από την Ιταλίαν, και του αριστερού από την Βουλγαρίαν. Φυσικά δεν ήτο δύσκολον να προβλέψη κανείς ότι εις μίαν τοιαύτην περίπτωσιν οι Άγγλοι θα έκοβαν και αυτοί τα πόδια της Ελλάδος. Και με το δίκαιόν των...». Εξέφρασε, τέλος, την «απόλυτη βεβαιότητ ότι θα νικήσωμεν» - οι έλληνες και οι δυτικοί σύμμαχοι. «Γιατί οι Γερμανοί δεν θα νικήσουν. Δεν μπορούν να νικήσουν».

Χωρίς να αποκρύψει την ανισορροπία των μάχιμων δυνάμεων – ιδίως κατά «την κρούσιν των πρώτων ημερών» - χωρίς να αποφύγει την αναφορά στις μεγάλες δοκιμασίες που ανέμεναν τον ελληνικό λαό, η Ελλάδα θα εξερχόταν «όχι μόνον ένδοξος, αλλά και μεγαλύτερη» - η τελική προσάρτηση των Δωδεκανήσων θα τον δικαιώσει εν μέρει.

Το συμπέρασμα που αβίαστα πλέον συνάγεται είναι ότι από τα πρώτα εικοσιτετράωρα είχε ήδη διαφανεί το ψυχικό σθένος των Ελλήνων ενώπιον του οποίου θα προσέκρουε η ιταλική επίθεση. Η εκδήλωση μιας εντελώς σπάνιας αξιοπρέπειας, η αίσθηση του πλούσιου ιστορικού παρελθόντος, η έκτακτη αποκατάσταση μιας θαυμαστής εσωτερικής ενότητας, είχαν χαλκεύσει ένα αδιαπέραστο τείχος έναντι του οποίου ήταν καταδικασμένη η βάρβαρη ξενική εισβολή να αποτύχει. Τέσσερα εικοσιτράωρα μετά την επίθεση, έως το τέλος Οκτωβρίου του 1940, ο εχθρός δεν είχε κάμει τα θετικά βήματα που υπολόγιζε· και οι ένοπλες δυνάμεις της Ελλάδος ετοιμάζονταν να αντεπιτεθούν... «Ήλθεν η ευλογημένη υπό του Θεού ημέρα κατά την οποίαν θα εκδιώξωμεν τον εχθρόν εκ του πατρίου εδάφους, εις το οποίον εισήλθεν ούτος άνευ κηρύξεως πολέμου» - λεγόταν σε Ημερήσια Διαταγή της ημέρας εκείνης.